

Ks. prof. zw. dr hab. Stanisław Araszcuk
Katedra Liturgiki, Homiletyki
i Kultury Muzycznej Kościoła
Papieskiego Wydziału Teologicznego
ul. Katedralna 9
50 – 328 Wrocław

Recenzja rozprawy doktorskiej

O. mgra lic. Marcina Drąga OFM Conv, pt. „Teologia obrzędu procesyjnego do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego w *Rituale Romano-Seraphicum Ordinis Fratrum Minorum Conventualium*”. Praca została napisana na seminarium z teologii liturgii pod kierunkiem ks. dra hab. Jarosława Supersona SAC, Kraków 2022, s. 380.

Obrzędy chrześcijańskiej liturgii w swoich początkach obficie czerpały ze skarbcza tradycji judaizmu oraz antycznej kultury grecko-rzymskiej. Przejęły także formy procesyjne do swojego kultu. Początkowo jednak w celebracji liturgii chrześcijańskiej nie stosowano procesji, gdyż dla człowieka, który uwierzył, że Jezus zmartwychwstał i żyje, prawdziwym pielgrzymowaniem było samo życie. Nie można również zapomnieć, że w pierwszych wiekach, kiedy chrześcijaństwo było jeszcze prześladowane, niemożliwe było organizowanie publicznych nabożeństw, podczas których można byłoby zmanifestować swoją wiarę w publicznej procesji. Sytuacja zmieniła się po roku 313, kiedy to cesarz Konstantyn wydając edykt mediolański umożliwił swobodne wyznawanie wiary chrześcijanom, jak również wznoszenie swoich świątyń. Efektem edyktu mediolańskiego był również napływ do Kościoła nowych wiernych pochodzących z różnych kręgów kulturowych, w których istotnym elementem życia były procesje. Sytuacja ta sprawiła, że formy procesyjne wprowadzono do liturgii. Zauważano także, że zastosowanie procesji w celebracji liturgii umożliwia zgromadzonym wiernym na głębsze wspólnotowe przeżywanie i wyrażania swojej wiary. Od tego momentu w dziejach Kościoła procesje rozwijały się niezwykle szybko, a także zaczęły przybierać rozmaite formy.

Obserwując historyczny rozwój różnych form procesji w obrzędowości chrześcijańskiej można zasadniczo wyróżnić ich dwie grupy. Są to procesje funkcjonalne oraz ewokujące. Procesje funkcjonalne wpisują się w strukturę każdej Mszy Świętej. Natomiast w drugiej grupie znajdują się procesje ubogacając liturgię w szczególne dni roku liturgicznego,

pozwalając otworzyć się na przeżywane wtedy misterium. Mają one najczęściej charakter anamnetyczny, czyli wspominający i uobecniający zbawcze wydarzenia z życia Jezusa Chrystusa. Wydaje się zatem, że podjęty przez O. Marcina Drąga OFM Conv temat teologii obrzędu procesyjnego do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego jest istotny, aby pogłębiać świadomość znaczenia tej formy przeżywania swojej wiary. Należy podkreślić, że jest to pionierskie opracowanie źródeł, które pozwoliło Doktorantowi ukazać specyfikę życia we wspólnotach franciszkańskich i znaczenie celebracji liturgicznych w tych wspólnotach. O. Marcin Drąg OFM Conv wykazał na podstawie przebadanych źródeł liturgicznych, że życie liturgiczne we wspólnotach zakonnych w ciągu wieków obfitowało we własne zwyczaje, które były pielęgnowane, a jednocześnie podkreślały specyfikę danej wspólnoty. Do tej pory brakowało opracowania poświęconego procesji liturgicznej do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego w tradycji franciszkańskiej. Dlatego też praca doktorska O. Marcina Drąga OFM Conv jest poważnym wkładem naukowym jej Autora w zrozumienie tradycji życia wspólnot franciszkańskich na polskich ziemiach.

1. Problematyka i struktura rozprawy

Pobożność wspólnot franciszkańskich była kształtowana przez samego założyciela a także pisma autorów franciszkańskich i celebrowaną liturgię. Pierwsze księgi liturgiczne franciszkanów były wzorowane na liturgii papieskiej, co pokazuje, że franciszkańska duchowość oparta jest także na posłuszeństwie Stolicy Apostolskiej. Potwierdzeniem tego posłuszeństwa stawały się przywileje, jakie zakon otrzymywał od Stolicy Apostolskiej odnośnie sprawowanej we wspólnotach franciszkańskich liturgii. Można więc powiedzieć, że franciszkańskie *lex orandi* wyrosło z *lex orandi* Kościoła.

Istotnymi źródłami, odnośnie sposobu celebracji liturgii we wspólnotach franciszkańskich, oprócz konstytucji zakonu były księgi liturgiczne, którym redaktorzy nadawali własne cechy charakterystyczne duchowości franciszkańskiej. Wśród tych ksiąg szczególną rolę odgrywały rytuały zakonne, opracowywane w kolejnych stuleciach. W rytuałach tych znajdowały się przepisy odnośnie organizowania procesji. Pierwszy ceremoniał zakonu franciszkańskiego, dostosowany do reformy trydenckiej, został wydany w Rzymie w 1632 roku i nosi nazwę *Ceremonialis ordo Romanus ad usum fratrum Minorum Conventualium Sancti Francisci*, Apud Ludovicum Grignanum, Superiorum permissu, Księga ta zawiera rozdział *De processionibus*, w której jest już mowa o procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego w praktyce modlitewnej całego zakonu. Według źródeł liturgicznych miejscowa wspólnota franciszkańska w odpowiednim porządku udawała się przy śpiewie hymnu do poszczególnych ołtarzy, gdzie zanoszone były właściwe dla danej procesji

modlitwy, responsoria i błogosławieństwa. Celebracje miały miejsce w wyznaczone dni tygodnia. Do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego udawano się zazwyczaj w piątki, a do ołtarza Najświętszej Maryi Dziewicy w soboty. Jeśli istniał zwyczaj w niektórych kościołach, w niedziele po nieszporach wspólnota klasztorna udawała się do ołtarzy Niepokalanego Poczęcia lub św. Franciszka. W wielu wypadkach procesje te stanowiły formę nabożeństwa dewocyjnego, znanego w tradycji Kościoła jako *pia exertitia*.

Podjęte przez O. Marcina Drąga OFM Conv badania dotyczą procesji, która jest traktowana jako działanie liturgiczne. Według Doktoranta takie było spojrzenie na procesję w czasach jej sprawowania, co została podkreślone w publikacji rytuału franciszkańskiego w 1942 r. W świetle tego rytuału procesje są aktem publicznym, celebracją kryjącą w sobie tajemnice Boże, a sprawowanie ich z wiarą i szacunkiem skutkuje otrzymaniem zbawiennych owoców. Liturgiczność procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego wzmacnia fakt zatwierdzenia *Rituale Romano-Seraphicum* przez Świętą Kongregację Rytów, co nadaje jej rangę oficjalnego kultu Kościoła.

Problem badawczy, jaki w pracy postawił Doktorant, dotyczy odpowiedzi na pytanie w jaki sposób wspólnota franciszkańska poprzez różne formy liturgicznych obrzędów doświadcza obecności Boga? Odpowiedź na to pytanie pozwoliło Autorowi recenzowanej rozprawy doktorskiej wskazać na ile procesja do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego wpisuje się w charyzmat wspólnoty i wyraża jej wiarę. Problem badawczy został dobrze postawiony i rzetelnie rozwiązany. Wnioski z procesu badawczego zostały dobrze sformułowane w zakończeniach poszczególnych rozdziałów oraz w podsumowaniu całej rozprawy doktorskiej. Z przeprowadzonych przez Doktoranta analiz wynika, że utrwalona tradycja procesji stała się integralną częścią służby Bożej sprawowanej w kościołach franciszkańskich.

Oceniając strukturę rozprawy doktorskiej O. Marcina Drąga OFM Conv należy zauważyć jej poprawność i przejrzystość. Recenzowana praca doktorska liczy 380 stron i składa się ze spisu treści, wykazu skrótów, zestawu cytowanych źródeł i opracowań, wstępu, czterech rozdziałów i zakończenia. Jako aneks Doktorant zamieścił treść *Rituale Romano-Seraphicum Ordinis Fratrum Minorum Conventualium* mówiącą o procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego. Konstrukcja pracy jest prawidłowa i jest podporządkowana logice wynikania oraz układu hierarchicznego. Treść pracy zgodna jest z tytułem.

Korpus rozprawy doktorskiej O. Marcin podzielił na cztery rozdziały. Pierwszy rozdział zatytułował: *Liturgiczne formy kultu Chrystusa Ukrzyżowanego*. W rozdziale tym Doktorant przedstawił zagadnienie misterium zbawienia objawionego w Jezusie Chrystusie oraz problematykę rozwoju kultu Ukrzyżowanego. W swoich analizach oparł się na tekstach

biblijnych a następnie patrystycznych. W ten sposób Doktorant ukazał fundamenty, na których zostały oparte różnorodne formy kultu Ukrzyżowanego charakterystyczne dla duchowości pasyjnej. Pewnym mankamentem tego rozdziału jest brak odniesień do badań, które przeprowadził O. prof. J. J. Kopeć CP odnośnie duchowości pasyjnej. Jednak istotna w tym rozdziale wydaje się być analiza franciszkańskich zwyczajów kultu Ukrzyżowanego, których szczególnym wymiarem jest procesja do ołtarza Ukrzyżowanego. Doktorant ukazując genezę i historyczny rozwój procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego zaprezentował też ostateczną wersję tego obrzędu, którą zawiera *Rituale Romano-Seraphicum*. Doktorant zauważył, że ostateczna wersja procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego zawarta w *Rituale Romano-Seraphicum* nosi w sobie pewne podobieństwo do struktury laudesów i nieszpórów tekstów oficjum liturgicznej tradycji Kościoła Zachodniego. Stąd też podsumowując przeprowadzone w tym rozdziale badania O. Marcin Drąg OFM Conv wskazał, że procesja do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego, która powstała i była kultywowana w środowisku franciszkańskim wyrosła z tradycji Kościoła i jest z nią organicznie związana.

W drugim rozdziale swej pracy Doktorant przeprowadził analizę euchologii, która stanowi istotne źródło treści teologicznych. Teksty euchologiczne opracowywanego obrzędu O. Marcin podzielił na dwie kategorie: euchologia większa, do której zaliczył hymn *Vexilla Regis*, którego twórcą jest Wenancjusz Fortunant, a którą przeanalizował w drugim rozdziale, oraz euchologia mniejsza, którą zajął się w trzecim rozdziale swej pracy. W ramach euchologii mniejszej Doktorant zamieścił: antyfonę, wersety i odpowiedzi, oracje i formułę błogosławieństwa.

Należy stwierdzić, że Doktorant bardzo rzetelnie dokonał analizy hymnu *Vexilla Regis*, stosując odpowiednie metody badawcze. W omawianym rozdziale pracy O. Marcin ukazał teologiczno-historyczny kontekst powstania euchologii większej a poprzez analizę hymnu *Vexilla Regis*, rozpoczynającego obrzęd procesyjny do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego, wy dobył z tego utworu bardzo ważne treści teologiczne. Doktorant przypomniał, że hymn *Vexilla Regis*, który streszcza w sobie wydarzenia zbawcze dokonane przez Jezusa Chrystusa, był stosowany w liturgii Kościoła w obchodach związanych z misterium Krzyża. Dokładna analiza tego hymnu pozwoliła Doktorantowi na sformułowanie wniosku, że uczestnicy procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego, brali udział w upamiętnieniu dramatycznych wydarzeń związanych ze śmiercią Zbawiciela, ale również otwierali się na paschalną nadzieję, w której zawarta jest radość życia wiecznego.

Trzeci rozdział swej rozprawy Doktorant zatytułował: *Analiza euchologii mniejszej i rubryk*. Autor zauważa, że procesja do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego charakteryzuje się różnorodnością form euchologicznych. Poza analizą euchologii mniejszej, czyli antyfony, wersetów i odpowiedzi, oracji oraz formuł błogosławieństwa, Doktorant w tym rozdziale przedstawił także rubryki procesji w świetle ich funkcji oraz znaczenia teologicznego.

Przeprowadzone analizy tekstów euchologii mniejszej oraz rubryk pozwoliły Doktorantowi na pokazanie, że teksty liturgiczne zastosowane w obrzędzie znajdują swoje reminiscencje w tekstach biblijnych oraz pismach Ojców Kościoła, których wspólnym mianownikiem jest anamneza, odnosząca się do zbawczej męki i śmierci Chrystusa. Analiza euchologii i rubryk wydołała z nich wiele aspektów pragmatycznych. Doktorant zauważa, że uczestnicy procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego są wzywani do naśladowania Chrystusa Pana według wzorców utrwalonych w tradycji Kościoła i Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych. Chodzi o postawę czci wobec Boga, pokutę i wytrwałe dźwiganie krzyża, objawiającego się w różnego rodzaju przeciwnościach. Siłę do pokonywania trudności związanych z codziennym życiem bierze się z tajemnicy krzyża, na którym Chrystus zwyciężył zło, śmierć i szatana i zakrólował nad światem.

W czwartym rozdziale dysertacji Doktorant dokonał syntezy teologicznej na podstawie przeprowadzonych wcześniej wieloaspektowych badań procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego. Przedstawiona przez O. Marcina Drąg OFM Conv w tym rozdziale synteza, nie tylko ukazuje tajemnicę odkupienia człowieka na drzewie krzyża, ale również wskazuje na sposób życia wspólnoty celebrującej obrzęd procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego. Doktorant wykazał, że franciszkańska duchowość oparta jest także na pasywnych treściach, a dokonana synteza obrzędu pokazuje wiarę wspólnoty klasztoru franciszkańskiego. Dokonując syntezy teologicznej przeprowadzonych badań O. Marcin Drąg OFM Conv dostrzegł harmonijny związek modlitwy z zawartą w niej wyznawaną wiarą, kształtującą styl życia, co wyraża się w zasadzie *lex orandi – lex credendi – lex vivendi*.

Oceniając strukturę recenzowanej rozprawy doktorskiej muszę podkreślić, że jest dobrze skonstruowana. Wstęp pracy posiada wszystkie elementy strukturalne a w zakończeniu Autor podsumował przeprowadzone badania i wskazał kierunki dalszych poszukiwań. Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują także na potrzebę przywrócenie w praktyce klasztornej życia wspólnoty franciszkańskiej procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego, co nawiązałoby do tradycji, w której Bracia Mniejsi Konwentualni czczą

Chrystusa jako Zbawiciela, obejmującego swoim odkupieńczym działaniem, człowieka dotkniętego grzechem.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

Rozprawa doktorska O. Marcina Drąga OFM Conv jest studium krytycznym, pogłębionym i prezentującym odpowiedni poziom merytoryczny. Pracę można uznać za ważne osiągnięcie naukowe wpisujące się w program badań prowadzonych na temat obrzędów liturgicznych charakterystycznych dla duchowości zakonnej. W recenzowanej pracy doktorskiej O. Marcin Drąg OFM Conv przedstawił teologię obrzędu procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego, która była sprawowana w piątki po komplecie przez franciszkańską wspólnotę klasztorną. Zasadniczym źródłem dla przeprowadzenia badań naukowych nad tą problematyką stała się dla Doktoranta liturgiczna księga *Rituale Romano-Seraphicum Ordinis Fratrum Minorum Conventualium* opublikowana w 1942 r. Problem badawczy został rozwiązany dzięki zastosowanym przez Autora metodom naukowym: historyczno-genetycznej, historyczno-krytycznej i lingwistycznej. W ocenie merytorycznej rozprawy należy bardzo wysoko ocenić dobór metod badawczych i technik badań zastosowanych przez Doktoranta. Oprócz zweryfikowania postawionej hipotezy naukowej, co stanowiło meritum opracowania, O. Marcin Drąg OFM Conv postarał się wskazać na potrzebę korzystania z form obrzędowości liturgicznej stosowanych przed reformą soborową w celu zachowania pewnej tożsamości wspólnot franciszkańskich.

Należy podkreślić, że Doktorant w sposób bardzo precyzyjny zastosował metody badawcze stosowane przy analizie tekstów liturgicznych. Jedną z nich jest metoda lingwistyczna lub semiotyczna. O. Marcin Drąg OFM Conv po ustaleniu genezy tekstu i po jego oddzieleniu od kontekstu analizę lingwistyczną przeprowadził w trzech etapach: pierwszy etap to analiza syntaktyczna, drugi - analiza semantyczna i trzeci etap – analiza pragmatyczna. Można także zauważyć, że Doktorant bardzo dobrze poznał metody i techniki stosowane w hermeneutyce liturgicznej. W ten sposób nawiązał do badań cenionych liturgistów polskich ks. A. Duraka i ks. A. Żądło. Dzięki zastosowaniu tych metod Doktorant wy dobył z badanego tekstu związanego z celebracją liturgii procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego, głębokie treści teologiczne. Wykazał także, że misterium zbawienia i uświęcenia człowieka, którego szczytem jest męka, śmieć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa jest kontynuowane w liturgii Kościoła.

Oceniając stronę merytoryczną rozprawy doktorskiej O. Marcina Drąga OFM Conv muszę stwierdzić, że jest to studium prezentujące wysoki poziom naukowy. Praca ta pokazuje nowe spojrzenie na zagadnienia liturgiczne związane z duchowością zakonną opartą w

znacznej mierze na celebrowanych we wspólnocie klasztornej obrzędach liturgicznych. Z badań nad teologią procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego, Doktorant wysnuł wniosek, że zapis wprowadzający w procesję do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego: *juxta vetustissimum usum, ad altare Sanctissimi Crucifixi Processio, ad quam omnes ea devotione convenient* nie pozostanie tylko faktem historycznym, ale we właściwy sposób zostanie odczytany przez współczesnych franciszkanów i umiejętnie wprowadzony w życie. Niewątpliwie jest to ważny wniosek i dzięki temu od strony merytorycznej rozprawa doktorska O. Marcina Drąga OFM Conv ma duży walor naukowy oraz wpisuje się w zakres badań dotyczących historii liturgicznych form celebracji obrzędów podkreślających charyzmat poszczególnych zakonów.

3. Ocena formalna rozprawy

Ocena formalna opracowania jest również pozytywna. Zasadniczo wnioski formułowane są poprawnie. Struktura pracy jest przejrzysta i logiczna, wynika z zastosowanych metod badawczych i przebadanych źródeł. Cenne są zawarte w pracy tłumaczenia tekstów łacińskich i wyjaśnienie trudniejszych pojęć. Doktorant precyzyjnie określił cel badawczy i dobrze skonstruował wstęp do swojej pracy. Kwerenda także została przeprowadzona właściwie, pozwalając należycie i rzetelnie wyczerpać temat badawczy. Źródła badawcze zostały dobrane właściwie, aby dać odpowiedź na główne pytanie zawarte w temacie pracy.

W każdej rozprawie naukowej szczególne znaczenie przypisuje się wykorzystanej literaturze. Autor podzielił bibliografię na źródła i opracowania a źródła podzielił na podstawowe i wtórne. Należy przypomnieć, że teologia jest jedną dziedziną nauki i posiada swój zestaw źródeł, miejsc teologicznych, które zamieszcza się w sposób uporządkowany. Do źródeł podstawowych Doktorant zaliczył źródła liturgiczne oraz związane z duchowością franciszkańską. Natomiast źródła wtórne zostały podzielone na dzieła epoki starożytnej, dzieła epoki średniowiecza, dzieła epoki nowożytnej, dzieła czasów współczesnych, dokumenty Magisterium Kościoła i przekłady biblijne. W opracowaniach Doktorant wyodrębnił literaturę przedmiotu, komentarze biblijne, literaturę uzupełniającą, słowniki, encyklopedie, leksykony, podręczniki i strony internetowe. Wydaje się, że taki podział bibliografii jest mało czytelny. Niekonsekwentny jest także zapis tytułów cytowanych czasopism. Autor stosuje skróty nazw czasopism a także niektóre tytuły czasopism cytuje w całości.

Muszę stwierdzić, że praca została napisana poprawnym językiem, wypowiedzi są spójne i jednoznaczne, zgodne z celem, który Autor planował osiągnąć. W tekście rozprawy widać znajomość norm oraz poprawność graficzną. Przypisy zostały sporządzone w systemie

przecinkowym, który Autor konsekwentnie stosowała w całej pracy. Praca została starannie przygotowana pod względem gramatycznym. Język napisanej rozprawy naukowej jest poprawny. Poprawne jest także tłumaczenie na j. polski tekstów łacińskich. Poczynione wyżej uwagi nie ujmują w znaczący sposób wartości recenzowanej dysertacji.

4. Problemy do dyskusji na obronie doktorskiej

W podjętym przez Doktoranta temacie ważne jest ukazywanie procesu kształtowania się pewnych obrzędów, by móc dogłębnie poznać ich właściwy sens, co niewątpliwie przyniesie skutek w pełniejszym i owocniejszym uczestnictwie wspólnoty franciszkańskiej w liturgii. Niestety, choć wiele już zrobiono w tej kwestii, to jednak wciąż stan wiedzy o pewnych formach wspólnotowego przeżywania liturgii jest jeszcze mały. Według nowych norm wspólnotowej celebracji liturgii godzin sprawowanie procesji po komplecie jest niemożliwe, gdyż kompleta jest modlitwą odmawianą bezpośrednio przed spoczynkiem. Jeden z Ojców Franciszkanów wspominał, że o procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego dowiedział się z wykładów prowadzonych przez O. Cecyliana Niezgodę OFM Conv, podczas studiów w seminarium. Niestety, nigdy nie uczestniczył w takiej procesji. Rodzi się pytanie: czy zbyt pochopnie nie zerwano ciągłości wielowiekowego zwyczaju zakonnego bez zaproponowania w zamian innej oficjalnej formy uczczenia Chrystusa Ukrzyżowanego, zgodnej z normami odnowy liturgii w ramach postanowień Soboru Watykańskiego II? Dlatego też przygotowana przez O. mgra lic. Marcina Drąga OFM Conv, praca doktorska pt. „Teologia obrzędu procesyjnego do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego w *Rituale Romano-Seraphicum Ordinis Fratrum Minorum Conventualium*” jest nowatorska i potrzebna zarówno dla nauki w Polsce jak też samej wspólnoty franciszkanów. Może ona przyczynić się do przywrócenia tej procesji zgodne z zasadami zawartymi w *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* i reaktywować ją w życiu wspólnot franciszkańskich. Dlatego też do Autora recenzowanej rozprawy doktorskiej kieruje kilka pytań:

1. Na ile możliwe jest wprowadzenie procesji do ołtarza Chrystusa Ukrzyżowanego w program życia wspólnoty klasztornej Braci Mniejszych Konwentualnych w obecnym czasie?
2. Dlaczego piękno celebracji liturgii ma wpływ na duchowe życie wspólnoty zakonnej?
3. W jaki sposób dokonywała się recepcja postulatów ruchu liturgicznego w życiu wspólnot franciszkańskich?

5. Wnioski końcowe

W ostatecznej ocenie mogę stwierdzić, że praca doktorska O. mgra lic. Marcina Drąga OFM Conv jest dojrzała, samodzielna i w dużej mierze wpisuje się w badania, które przeprowadzone są nad liturgicznymi tradycjami poszczególnych zakonów. Na podstawie

przeprowadzonej analizy tekstów liturgicznych i przy zastosowaniu właściwych metod badawczych Autor potrafiła zaprezentować własne oceny i przemyślenia. Recenzowana praca doktorska, będąc kompleksowym opracowaniem konkretnego obrzędu należącego do tradycji franciszkańskiej, może być początkiem tego typu badań nad pozostałymi procesjami sprawowanymi według *Rituale Romano-Seraphicum*. Przedstawiona rozprawa, zarówno od strony merytorycznej jak i formalnej, spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim przez obowiązujące prawodawstwo dotyczące stopni naukowych. Postuluję, aby jej Autora, O. mgra lic. Marcina Dęga OFM Conv, dopuścić do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, dnia 03.08.2022 r.

A handwritten signature in blue ink, reading "Ks. Stanisław Araszczuk". The signature is written in a cursive style and is centered on the page.

ks. prof. zw. dr hab. Stanisław Araszczuk